

sevap elde etme imkânının kendilerine bahşedilmesiyle açıklamışsa da (Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, XIV, 34) bu nevi yorumlar tatminkâr görülmemiştir. Çünkü Mu'tezile'nin salâh ve aslah görüşü, insanların fiillerini faydalı bir gayeye dayanarak yaptıkları, şu halde Allah'ın fiillerinin de bu şekilde bir gayeye yönelmesi gerektiği prensibine dayanmaktadır. Halbuki insanların fiillerine bakarak Allah'ın fiilleri hakkında hüküm vermek doğru değildir.

İslâm düşünce tarihinde Mu'tezile'nin benimsediği aslah fikri, modern çağın Batı hristiyan dünyasında Malebranche ve Leibniz'le birlikte felsefî bir problem olarak yeniden ortaya atılmış ve müdafaa edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eş'arî, *Maḳālât* (Abdülhamîd), s. 250, 575, 576-577; İbn Bâbeyh, *Şit İmamiyye'nin İnanç Esasları* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1978, s. 110-113; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, VI, 127; XIV, 28-29, 34, 36, 53-54, 110-137; a.mlf., *Şerhu'l-Uṣûli'l-ḥamse*, s. 301; a.mlf., *el-Muḥîṭ*, s. 22, 230-233; İbn Hazm, *el-Faṣl* (Umeyre), III, 201-225; Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 287-289; Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdam*, s. 397; Sâbûnî, *el-Kifâye*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2271, vr. 73^{a-b}; Fahrreddin er-Râzî, *Tefsîr*, III, 53; XIII, 185; XIV, 39; Âmidî, *Ğayetü'l-merâm*, s. 224; İbn Teymiyye, *Mecmû'âtü'r-resâ'il*, V, 121; Hamîdüddin el-Kirmânî, *el-Meşâbiḥ ft işbât'il-İmâme*, Beyrut 1969, s. 106-116; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1240; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, II, 138; Ahmed Emîn, *Ḍuḥa'l-İslâm*, Beyrut 1351-55/1933-36, III, 45-46; Ali Sâmi en-Neşâr, *Neş'e-tü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, İskenderiye 1962, I, 342-344; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslamiyyîn*, Beyrut 1979, I, 60-61; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 301 vd.; Robert Brunschvig, "Mu'tazilisme et Optimum", *St.I*, XXXIX (1974), s. 5-23.

AVNİ İLHAN

ASLANHANE CAMİİ

(bk. AHI ŞERAFEDDİN CAMİİ).

ASLÎ GÜNAH

Hristiyanlık'ta,
Hz. Âdem ile Havvâ'nın cennette
"yasak meyve"den yemek suretiyle
işlediklerine ve nesilden nesile
bütün insanlığa intikal ettiğine
inanılan suç.

Aslî günah (Peccatum Originis) terimini ilk defa Saint Augustin kullanmış ve doktrinleştirmişse de (*EUn.*, XII, 664-665) bu konuda ilk yorum yapan Pavlus ol-

muştur. Önceleri Hristiyanlığa karşı iken daha sonra ilk havârilere arasına katılan, Hz. İsa ile ilgili kurtarıcılık doktrinini ortaya koyabilmek için değişik bir izah getiren Pavlus'a göre günah dünyaya Âdem vasıtasıyla girmiştir. Her insan Âdem'in suçundan bir miktar taşımakta ve bu suç nesilden nesile geçmektedir. İnsanlığı bu suçtan kurtaran ise Hz. İsa'dır. Her doğan çocuk vaftiz olmadığı müddetçe suçludur (Romalılar'a Mektup, 5/12-21). Gerçekte Pavlus'un bu yorumu Tevrat'tan kaynaklanmaktadır. Tevrat'a göre topraktan yaratılan ve Mezopotamya bölgesinde bulunduğu tahmin edilen Aden (*NDB*, s. 208-209) mevkiiindeki bahçede (cennet) oturan Âdem'in iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemesi yasaklanmış, yediği takdirde ölümlü bir varlık olacağı ve kötülüklere dalacağı kendisine bildirilmiştir. Fakat yılın Havvâ'yı, onun vasıtasıyla da Âdem'i kandırarak yasak meyveden yemelerine sebep olmuş, böylece ilk günah işlenmiştir (Tekvîn, 2/7-25; 3/1-24). Hristiyanlığa göre Âdem ile Havvâ'nın soyundan gelen bütün insanların irsiyetten dolayı bu suça iştirak ettikleri kabul edilmiş ve cezalandırılacaklarına inanılmıştır. Meryem'in rahminde İsa'ya hulûl eden Tanrı günahsız olan kendi oğlunu göndermiş, o da bu günaha kefaretilmek üzere çarmıhta can vermiştir. İnsanlar ise vaftiz olmak suretiyle aslî günahı kurtulmuş olacaklardır.

Belli başlı hristiyan mezheplerinde aslî günahla ilgili anlayışlar farklıdır. Katolikler Trent Konsili'nde (1546-1563) kendilerine mahsus bir doktrin ortaya koymuşlardır. Buna göre insan (Âdem) günahı işlemeyen önce iyi ve kutsaldı. Çünkü Âdem Tanrı'nın dostu olarak yaratılmış, O'nun inâyetine mazhar olmuştu. Günahın sonra ise aslî iyiliğini kaybetmiş, günah onun mirası olmuş ve bütün kötü arzularının temelini teşkil etmiştir. Böylece insanın iradesi Allah'tan uzaklaşmış bulunmaktadır. Bununla beraber reformcuların ileri sürdüğü gibi insan tabiatı tamamen bozulmamıştır. Ne var ki insanın zihnine, daha önce fitratında bulunan ve tabii olanla tabiat üstü gerçeği ayırmaya yarayan sezgiyi önleyecek bir perde inmiş ve insan iradesi önceki hassas mahiyetini kaybetmiştir. Bütünüyle bozulmuş olmamakla birlikte günahı kurtulamayan insanda iyilik ve kötülük yan yanadır. Vaftiz, aslî günahı ve işlenen günlük günahları

giderir (Filipililer'e Mektup, 2/5-11; Korintoslular'a Birinci Mektup, 1/12; Romalılar'a Mektup, 5/12-18; Galatyalılar'a Mektup, 3/14).

Protestanlar'a göre aslî günahıktan sonra insanın tabiatı büsbütün bozulmuş, onun hür iradesi kaybolmuştur. Kurtuluş tamamen Tanrı'nın inâyetine bağlıdır. 1530 ve 1577'de düzenlenen "iman prensipleri" içinde, ebedî kurtuluşu bakımından insanın belli bir irade hürriyetine sahip olduğu hususu yer alır. Fakat hidayete ermeden önce insan ne yaparsa yapsın Tanrı'yı hoşnut edemez. Doğru kiliseleri ise aslî suç üzerinde pek durmazlar. Ortodokslar'a göre kurtuluş, aslî suçtan değil belki ölümden, yok olmaktan kurtulmaktır. Sosiniyenler ise aslî günahı kabul etmezler. XVIII. yüzyıldan itibaren hür düşünceli hristiyanlarca aslî günah inancı tâdil edilmeye veya ondan tamamen vazgeçilmeye başlanmıştır. Bunda rasyonalizmin ve tabii ilimler alanındaki gelişmelerin büyük payı olmuştur.

Âdem'in yaratılışı ve cennetteki hayatıyla ilgili bilgileri yahudi kutsal kitabında bulunmasına rağmen bu dinde böyle bir yorum söz konusu değildir. Yahudi Rabbinik düşüncesine göre insanın suça temayülü ve ölümlü oluşu Âdem'in günahından ileri gelmiştir. Hint dinlerindeki karma *tenâsül** inancına göre hayatın ıstırapı önceki hayatların cezalet ve yanlışlarının bir sonucudur; ancak öncekilere intikal eden bir günah söz konusu değildir (*DCR*, s. 481).

İslâm'da Hz. Âdem'in yasak ağaca yaklaşması (bk. el-Bakara 2/35-37; el-A'râf 7/19-22), onun ahdi unutmaması olarak nitelendirilir. Ne var ki yüce Allah Âdem'in bu davranışında bir kasıt bulmadığını açıklamıştır (bk. Tâhâ 20/115). Muhtelif tefsirlerde, özellikle bu son âyete dayanılarak Âdem'in bu davranışının kasıtlı değil unutkanlık sonucu vuku bulmuş basit bir hata (zelle) olduğu belirtilmiştir. Söz konusu olay cennette meydana geldiğine ve orada tebliğe muhatap olacak bir ümmet bulunmadığına göre o durumda Âdem henüz peygamber değildi. Peygamberliğinden önce kendisinden sâdir olan bu fiilinden dolayı Âdem tövbe etmiş, tövbesi kabul olunmuş ve daha sonra peygamberlikle görevlendirilmiştir (bk. el-Bakara 2/37; Âl-i İmrân 3/33; Tâhâ 20/122; ayrıca bk. ÂDEM).

Cennette vuku bulduğu ve şeytanın da rol aldığı ifade edilen bu olay, aslın-

ASMA KANDİL

Kubbe veya tavana
asılarak kullanılmak üzere,
aydınlatma ve süsleme amacıyla
özel şekilde imal edilmiş kandil.

da Âdem'in şahsında insan neslinin Allah tarafından imtihana tâbi tutuluşunun bir başlangıcıdır. Şeytanın aldatıcılığı Âdem kıssasında bir ibret örneği haline getirilmiş, hac sırasındaki şeytan taşlama hadisesiyle de onun aldatıcılığına ve düşmanlığına karşı gösterilmesi gereken tepki sembolize edilmiştir. Kur'an-ı Kerim, "Âdem oğlu" (el-A'raf 7/35) ifadesiyle insan olarak kimsenin hatadan uzak kalamayacağını, önceki bazı dinlerde "Tanrı'nın oğlu" vb. şekillerde tanrılaştırılan insanların da Âdem'in neslinden geldiklerini ve onların da hata işleyebileceklerini ima etmektedir. Âdem itaatsizlik etmişse de Hristiyanlık'ta olduğu gibi bir günahkâr olarak görülmez. O bir peygamber olmakla beraber neticede bir insandır, Allah'ın kuludur. Şeytan, insanoğlunun imtihan âlemine yani dünyaya inmesine sebep olmuş, insan dünyaya inince de imtihan başlamıştır.

Yahudi ve hristiyan kutsal kitaplarında yasak meyveyi yılanın kadına, kadının da Âdem'e yedirdiği belirtilirken Kur'an'da kadını aslı suçun sebebi olarak gösteren böyle bir bilgiye rastlanmaz. Kur'an'da şeytanın ikisini birden aldatarak cennetten çıkarılmalarına sebep olduğu belirtilmekte (bk. el-Bakara 2/36), hatta şeytanın Havvâ'ya herhangi bir hitabından söz edilmezken, "Ey Âdem! Sana ebedilik ağacını ve eskimeyecek bir saltanatı göstereyim mi?" (Tâhâ 20/120) denilerek doğrudan Âdem'e hitap edildiği görülmektedir. Aslında İslâm'a göre herkesin yaptığı, kazandığı kendisinedir. Kimse başkasının günah yükünü taşımaz (bk. el-En'am 6/164). Her doğan, lekesiz ve tertemiz bir tabiatla (fitrat) doğar. Doğuştan gelen günah yoktur, suç ferdidir. İslâm'da, Yahudilik ve Hristiyanlık'ta olduğu gibi önceki insanların işlemiş oldukları günahın sonraki nesillere intikal etmesi tarzında bir inanç yoktur. Bu çeşit inançlar, suçların ferdiliğine dayanan günümüz hukuk anlayışına da aykırı düşmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

A Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara 1955, s. 128; Kâmuran Birand, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Ankara 1964, s. 122; H. J. Schoeps, *An Intelligent Guide to the Religions of Mankind* (trc. R. Clara Winston), London 1967, s. 254; Ekrem Sankıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Kadar Dinler Tarihi*, İstanbul 1983, s. 228; DTC, XII, 275-626; NDB, s. 208-209; DCR, s. 481; EUn., XII, 664-665.

GÜNAY TÜMER

Asma kandiller, kubbe ve tavandan inen zincirlere asılı, maden, çini veya camdan yapılan kandillerdir. Sadece asılarak kullanıldıklarından genellikle üç kulplu şişkin bir gövde, yukarı doğru ince bir boyun ve geniş bir ağız olmak üzere belirli bir biçime sahiptirler. XV. yüzyıldan önceki örneklerin boyun biçimini tekrarlayan yüksek kaide bölümü, gideerek yüksekliğini azaltıp halka şeklinde bir kaideye dönüşmektedir. Kulplar, gövde ile boyunun birleştiği yerde de olabilirler. Asma kandiller, üç kulpa bağlı üçlü zincirlerle belirli bir yükseklikte taşıyıcı zincire bağlanırlar. Kandilin kulplarına bağlı zincirlerle taşıyıcı zincir arasında yer alan "top" ise bir süsleme unsuru olarak düşünülmüştür; ayrıca yukarıdan inebilecek örümcekleri de yağın içine düşmekten koruduğuna inanılmaktadır. X. yüzyılın başlarına tarihlenen eldeki ilk örneklerden itibaren gerek şekil gerek tezyinat gerekse yapıldıkları maddeler bakımından bazı farklılıklar göstermelerine rağmen asma kandiller yukarıda belirtilmiş olan karakteristik şekillerini daima muhafaza etmişlerdir. Erken İslâm devri (Emevî, Abbâsî) kandilleri, ayrıntılarındaki farklılıkların da tesiriyle, çok defa yapıldıkları bölgelerin siyasî hâkimlerinin adlarıyla Fâtımî, Selçuk, Memlük ve Osmanlı eseri olarak adlandırılmışlardır. Önceleri Kayrevan Ulu-camii kandili (Tunus Bardo Müzesi) gibi daha ziyade madenden yapılan ve geniş ağızlı derin bir tabak şeklini andıran kandiller genellikle cam ve çiniden imal edilmiş, şekil olarak da zamanla bir çiçek vazosunu andıran yaygın ve bilinen yapısını kazanmıştır. Asma kandiller yapıldıkları maddelere göre şu şekilde incelenebilirler:

Tunç, pirinç ve gümüş kandiller. Osmanlı öncesi dönemde çok sayıda yapılan madenî kandiller, daha sonra yerlerini çini ve cam kandillere bırakmışlardır. Elde mevcut en eski kandil parçaları IX. yüzyıl sonuna veya X. yüzyıl başına tarihlenmekte olup Chicago Art Institute'da bulunmaktadır (krş. Erginsoy, s. 105-106). Üzerinde yer alan kitâbeden Mağribli bir ustanın elinden çıktığı anlaşılan Kayrevan Ulucamii'nin tunç kandili de XI. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmekte-

dir. 1090 tarihli Şam Emeviyye Camii pirinç kandili (İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi), XII. yüzyıl sonuna tarihlenen Kubbetü's-sahra pirinç kandili (Paris Musée de Louvre), Konya'da yapıldığı kitâbesinde yazılı 679 (1280-81) tarihli Beyşehir Eşrefoğlu Camii tunç kandili (Ankara Etnografya Müzesi) ve yakın yıllarda yurt dışına kaçırılan, XIII. yüzyılın sonuna ait tunç kandil (Kopenhag David koleksiyonu), kafes oyma süslemeli eserlerdir. Eşrefoğlu Camii kandili üzerinde ayrıca kabartma ve kazıma teknikleriyle de çalışılmıştır. Bu kandillerin çoğu, içlerine cam kandiller konulmak suretiyle bir nevi kandil zarfı olarak kullanılan eserlerdir. İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan Fâtih Camii gümüş kandili ise yukarı doğru daralan altıgen kuruluşu ve özenle yapılmış kafes oyma süslemeli dilimli üst bölümüyle değişik bir eserdir ve Eyüp'teki Ebussuud Efendi (Şeyhülislâm) Sıbyan Mektebi'nden, Vakıflar Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'ne alınan pirinç kandille beraberlik gösterir. Bazıları değerli taşlarla süslü olan gümüş, tombak ve bakır kandiller XIX. yüzyıl ortalarına kadar yapılmışlardır.

Çini kandiller. Asma kandillerin en önemli grubunu meydana getiren çini kandiller, belirli bir yüksekliği olan, mavi-beyaz veya çok renkli süslemeleriyle dikkati çeken eserlerdir. Süslemeler, sır altına boyama tekniğiyle yapılmıştır; sert ve parlak renksiz şeffaf sırları, süslemelerin üç boyutlulukla belirmesine imkân sağlar. Ejder görünüşlü kulplar yaygın olarak kullanılmıştır. Kazı buluntuları ile bunların İznik'te yapıldığı ortaya konmuştur. Mavi - beyaz çini kandiller gövde üzerinde yer alan çiçek süslemeleri, boyun ve gövde altında mavi zeminde görülen küfi yazı kuşakları ve bölümler arasında uzanan zencerekli geçmelerle XV. yüzyıla tarihlenirler. Süsleme örneğinin, gövdenin üst kısmında yer alan küçük kulpların yerlerine bağlı olarak kurulduğu gözlenir. Mavi-beyaz çini kandillerin bazıları, boyun kısmında yer alan çiçek süslemeleriyle dikkati çekerler. Bugün Çinili Köşk'te muhafaza edilen dört kandil II. Bayezid Türbesi'nden getirilmiştir. "Paftalı" mavi-beyaz kandiller, gövdelerinde ve boyun kısımlarında yer alan, pafta adı verilen kitâbeli bölümler ve rûmî, kıvrık dal, Çin bulutu süslemeleriyle ayrı bir grup meydana getirirler. Genellikle beyaz zeminli olarak yapılmışlardır. Çinili Köşk'te sakla-